

Kamata ha Pisinisi 'i Tonga

Potungaue 'a e Kakai, Fefakatau'aki moe Ngaahi Ngaue'anga

Founga Ma'u Laiseni ki ha Kautaha Langa

1.0 Talateu

Ka 'i ai ha taha pe kautaha 'a ia te ne fie fokotu'u pisinisi ngaue langa, 'e fiema'u ia 'e he Ngaahi Tu'utu'uni ki he Laiseni Pisinisi ke ne tomu'a ma'u ha tohi fakamo'oni kuo tali mo fakangofua 'e he Potungaue 'o e Ngaahi Ngaue ke fai e ngaue ko ia, kae lava ke toki 'oatu ha'a ne Laiseni Pisinisi 'e he Potungaue ki he Ngaahi Ngaue 'a e Kakai, Fefakatau'aki pea mo e Ngaahi Ngaue'anga (MLCI).; Ko e ngaahi ngaue lolotonga ko ia 'a e Va'a Ngaue 'a e Pule Langa (Building Controller's Division) 'oku fai pe ia 'o fakatatau ki hano faka'uhinga 'o e Lao Pule'i mo e Ngaahi Tu'unga 'o e Langa Fale, 2002, 'a ia 'oku ne fakamafai'i ai 'a e Pule Langa ke ne 'oatu ha ngaahi ngofua 'o faka'ataa ai ke langa ha fale.

2.0 Ngaahi Mafai 'o e Potungaue

2.1 Ngaahi Mafai Fakalukufua

'Oku kehe 'a e mafai 'o e Minisita Ngaue 'i he'ene fekau'aki moe laiseni ko 'eni mei he ngaahi mafai faka Minisita 'oku foaki 'i he ngaahi laiseni kehe.

Ko e mafai fakalao pe 'oku 'oange ki he Minisita Ngaue 'oku kau ia ki ha ngaahi tangi fekau'aki pea mo e ngaahi ngofua pea ke ne fakamavahe'i ha taha ngaue 'i he Potungaue mei ha ngaahi alea pe fakaukau 'i 'o ha kole ngofua 'a ia 'oku 'i ai ha felave'i tonu ki ai 'a e tokotaha ko ia. Ko hono toenga leva 'o e ngaahi mafai faka-lao ia ki hono toe vakai'i 'o e ngaahi ngofua 'oku 'i he Pule Langa pe ia pea mo 'ene kau ngaue.

'I he ngaue ko ia 'oku fakahoko ki he ngaahi tohi kole ngofua langa 'oku fakahu mai, koe Pule Langa pe 'oku fe'iloaki pea mo fai hono faka'eke'eke 'a e tu'unga 'o e 'ilo 'a e kau kole ngofua, ki he Lao, pea mo e ngaahi founga ngaue 'i he pisinisi langa, pea ne toe fai leva pe ai hono 'oatu 'o ha ngofua pe ta'etali 'o e kole - ki he MLCI. 'I he taimi 'oku 'ikai faingamalie ai 'a e Pule Lahi ki he Ngaahi Langa pea 'oku ne fa'a fakamafai pe ha taha 'o 'ene kau ngaue ke ne 'oatu 'a e tohi.

2.2 Ngaahi Laiseni

Ko e founga ngaue ni ki hano foaki ha ngofua ki ha pisinisi 'a ia oku fie ngaue i he mala'e o e langa,

na'e fakahoko pe ia tu'unga i he femahino'aki 'a e Pule Langa pea mo e MLCI. pea pehe ki he ngaue ko ia ki hono fokotu'utu'u 'a e foomu kole ko ia ke fakafonu 'e he ngaahi pisinisi.

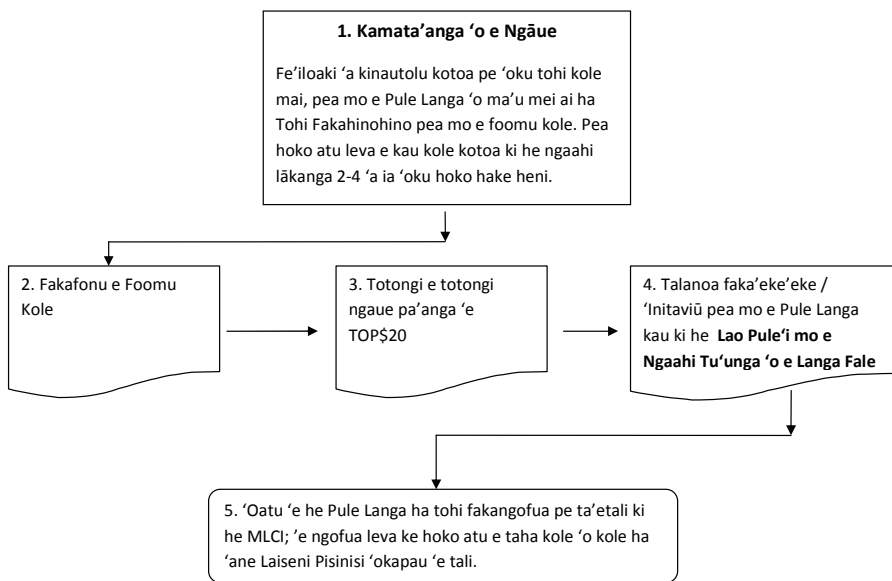
Ko e ngaahi kole foki ko ia ke fakafonu ha laiseni, 'e tatau pe ia mo e kole Laiseni Pisinisi - 'a ia kuopau ke fai faka-ta'u ia.

'Oku lava pe foki ke fakafisi 'a e Pule Langa 'o 'ikai ke ne foaki ha ngofua pe fakafonu ha laiseni. 'Oku tauhi 'a e ngaahi faile kotoa 'o e kau kole laiseni 'i he 'Ofisi ko ia 'o e Pule Langa

2.3 Ngaahi Totongi

'Oku fakangofua 'e he Lao 'o e 2002 ke hilifaki ha totongi 'o e ngaahi ngofua oku kole. 'I he 'aho 01 'o Sanuali ko ia 'o e 2009 ne kamata hilifaki mai ai 'e he Potungaue ha T\$20.00 ko e totongi ki he ngaahi ngaue nae fakahoko ki mu'a pea toki 'oatu e tohi fakamafai (letter of approval)ki he MLCI.

Fa'u 'eni 'i he tokoni 'a e International Finance Corporation (IFC)

3.0 Founnga Kole ki he Laiseni

3.1 Talateu

'Oku fakahu atu pea mo fai e ngaahi ngaue ki he ngaahi tohi kole laiseni 'i he 'ulu'i 'ofisi 'o e Potungaue Ngaue 'i Nuku'alofa. 'E lava pe foki ke fakahu ha ngaahi tohi kole ia 'i he ngaahi 'ofisi faka-vahe 'i Ha'apai pea mo Vava'u ka 'e kei 'omi pe knautolu ia ki he 'ulu'i 'ofisi ke fai aii hono fakakaukau 'i mo e tu'utu'uni pea 'oku si'isi' pe foki e ngaahi tohi ia 'oku hu mai mei he vahe motu. Ko e ngaahi pisinisi kotoa ia 'o e vahe Tongatapu, kuopau ke nau a'u tonu mai kinautolu ia ki he 'ofisi 'o e Pule Langa ke fai ai ha ngaue ki he 'enau kole. 'Oku 'ikai lava fakahu mai ha kole ia 'i he 'initaneti (internet).

3.2 Fakahokohoko 'o e Ngaahi Ngaue

'Oku ha he siate ko ia 'i he peesi hoko mai 'a e ngaahi lākanga ko ia kuopau ke fou atu ai ha tohi kole pea toki ma 'u hano tohi tali fakangofua mei he Potungaue Ngaue. 'I he hili mai leva ko ia 'a e peesi 'oku ha ai e ngaahi founnga ngaue ni, pea 'oku toki fakahokohoko mai leva 'i he ngaahi peesi 'a ia 'oku hoko mai ai, ha ngaahi fakamatala fakamahino kau ki he ngaahi lākanga ni takitaha.

3.3 Fakamatala bokoboko 'o e Ngāue

'Oku 'oatu heni ha ngaahi fakamatala ki he ngaahi me'a kotoa pe 'a ia 'oku ha atu 'i he ngaahi puha 'i he siate fakahokohoko ngaue ko ia 'i he peesi ki mu'a.

3.3.1 – Puha 1. Kuopau ke lava atu 'a e kau tohi kole kotoa pe ki he Potungaue Ngaue ke ke nau ma'u mei ai 'a e ngaahi foomu kole 'oku ngaue'aki pea pehe foki ki he ngaahi tohi

fakahinohino.

3.3.2 – Puha 2. Kuopau ke fakafonu kakato 'e Taha Kole 'a e Foomu Kole ki he lelei taha te nau lava. 'Oku ha 'i he foomu ni ha ngaahi fakamatala hange ko e ngaahi me'a kau ki he tupu'anga 'o e tokotaha kole pea mo 'ene taukei 'i he mala 'e 'o e ngaue langa.

3.3.3 – Puha 3. Kuopau ke totongi leva heni 'e he Taha Kole 'a e totongi kole 'a ia ko e Pa'anga 'e T\$20.

3.3.4 – Puha 4. Ko e Faka'eke'eke / 'Initaviū ko e kongamahu'inga taha ia 'o e ngaue ki he kole – koe 'uhi he 'oku faingamalie ai e Pule Langa ke ne fakafuofua e tu'unga 'ilo ko ia 'a e pisinisi ki he ngaahi tu'utu'uni totonu 'oku kau ki he ngaue pea 'uma'a foki 'a 'e nau taukei ngaue

3.3.5 – Puha 5. 'E toki fakakaukau mo faitu'utu'uni leva 'e he Pule Langa pe kuo kakato mo taau ke tali fakangofua e kole ni pea ne toki 'oatu leva ha tohi ki he MLCI. Kapau tali leva 'a e kole, pea 'e ngofua leva ke hoko atu ai pe e tokotaha kole 'o fakahu ha'ane kole Laiseni Pisinisi ki he MLCI.

4.0 Ngaahi Fakafo'ou

'Oku fa'a mei taimi taha foki 'a e kole fakafo'ou pea mo e kole fakafo'ou 'o e Laiseni Pisinisi pea 'oku fa'a anga-ngofua ange eni ia ki he kau pisinisi, 'i he 'uluaki feinga ko ia ki he ngofua pea mo e laiseni 'Oku ngaue'aki 'e he Pule Langa 'a e taimi ko 'eni ke ne vakai 'i pe kuo 'i ai ha launga 'e fai mai kau ki he kautaha ko ia 'a ia 'oku feinga mai ki he fakafo'ou pea 'oku ne tuku atu leva kiate ia 'oku 'a'ana 'a e kautaha ke ne fai ha tali ki he ngaahi launga.

Fetu'utaki

Kapau 'oku ke fiema 'u ha tohi fakangofua ngaue mei he Potungaue Ngaue, pea ke fetu'utaki ki a:

Sione Taumoepeau,
Talekita Ngaue,
Potungaue Ngaue,

Telefoni: 23-100

Email: sionetaumoepeau@hotmail.com